

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

389 פ"ק 0990 ספרת כהנא תש"ס '6 ל"ט י"ן 389
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: כיצד קיימו מצות צדקה במדבר?

שהמן היה מאכל רוחני ניתן היה לטעום בו כל הטעמים שבעולם.

כיצד קיימו מצות צדקה במדבר?

מעניין לענין באותו ענין ראוי להביא מה שמביא הרה"ק בעל 'קדושת ציון' ז"ע ה"ד מבאבוב, בספרו (פרשת האזינו) פרפרת נאה מאביו, הרה"ק רבי שלמה מבאבוב ז"ע, אודות מצוות צדקה שקיימו בני ישראל בהיותם במדבר. "השיב אאמו"ר ז"ע לאיש אחד אשר שאל אותו, איך קיימו בני ישראל במדבר מצוות צדקה, הלוא המן היה יורד לכל בשווה עומר לגולגולת, וגם המלבושים היו גדלים עמם כחומט הזה, ולא היו נצרכים לשום דבר, ואיך קיימו מצות צדקה?

"השיב לו כ"ק אאמו"ר ז"ע, כותב ה'קדושת ציון', "כי ידוע שהמן היה מתהפך לכל טעמי המעדנים שבעולם, וכל מה שהיו רוצים לטעום בו, היו טועמים. ממילא, העשירים שבהם שהיו מורגלים במאכלים טובים ומעדנים, היו טועמים במן כל טעם המעדנים שהיו רוצים, אבל העניים לא טעמו מעולם טעם מטעמי עשירים ומעדניהם, רק לחם צר ומים לחץ, וממילא גם במן לא טעמו רק את הטעמים הללו, כי לא ידעו לבקש בו טעמים אחרים. והנה העשירים היו מזמינים את העניים לבוא לאכול על שולחנם, ושם היו טועמים במן את הטעם שלהם, את כל הטעמים שהיו טועמים בו העשירים, ובזה שפיר היו מקיימים את מצוות הצדקה..."

בס' 'תולדות אדם' (זמירות שבת עמ' רכד) להרה"ק רבי שלמה לייב מלענטשנא ז"ע, כתב יישוב אחר לקושיה, איך היו מקיימים מצוות צדקה בעת שירד המן, שהרי אז היו שווים עני ועשיר, ותירך כי מי שהיה לו גדלות השכל היה משפיע דעת ותבונה לקטני השכל, וזה עיקר הצדקה, ללמד לחברו לעשות הטוב בעיני ה'. וכידוע, אין עני אלא בדעת (עי' נדרים מ:). וכשחבירו העניק לו דעת רוחנית קיים בכך מצוות צדקה.

רבינו בחיי מתרץ, כי רק עד ארבע שעות מתחילת הבוקר, היו ישראל יכולים ללקט את המן, אך לאחר מכן התחזק כוחה של חמה, והיתה זורחת על המן וממיסה אותו, כמו שנאמר "וחם השמש ונמס" וכמבואר במסכת ברכות (כז.). ועל פי זה אומר רבינו בחיי וז"ל: והיו חולקין בתורת צדקה אל כל מי שפשע ולא ליקט בבוקר. ע"כ. כלומר מי שקם מאוחר ולא אסף והמן שלו נמס, יכול היה לקבל מאלו שאספו בבקר וחלקו איתו משלהם, בתורת צדקה.

ונראה ליישב, על פי דברי הזוהר הקדוש (כי תשא דף קצא:): שלא היו הערב רב זכאים לאכול מן המן וכמו שנאמר

אחת המעלות שמצינו במן שירד לעם ישראל במדבר, שהיה ניתן לטעום בו כמה טעמים. וכך אומרת הגמרא ביומא (עה.): "והיה טעמו כטעם לשד השמן", אמר רבי אבהו: מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים, אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו, מוצאין בו כמה טעמים.

וכן מצינו במדרש (שמ"ר כה, ג): וכן לעת"ל נותן הקב"ה לכל אחד ואחד כל מה שהוא מבקש, ואם תמה אתה על הדבר, ראה מה עשה לישראל בעוה"ז שהוריד להם המן שהיה בו מכל מיני מטעמים והיה כל אחד מישראל טועם כל מה שהיה רוצה, שכן כתיב "זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר", מהו דבר? כשהיה מתאוה לאכול דבר והיה אומר בפיו אלולי היה לי פטמא אחת לאכול, מיד היה נעשה לתוך פיו טעם פטמא. דבר היו אומרים והקדוש ב"ה עושה רצונם. אמר ר' אבא: אף דבר לא היה אומר בפיו אלא חושב בלבו לומר מה שנפשו מתאוה היה הקב"ה עושה רצונו, והיה טועם טעם מה שהיה מתאוה.

ונראה לבאר מדוע במן ניתן היה לחוש את כל הטעמים, על פי דברי רבי עקיבא (יומא עה:), על הפסוק (תהילים ע"ח, כ"ה) "לחם אבירים אכל איש" ודרש רבי עקיבא כי זהו "לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו".

וביאר הרמב"ן (בשלה ט"ז, ו): "ודע כי יש במן ענין גדול, רמזוהו רבותינו במסכת יומא (עה): לחם אבירים אכל איש, לחם שמלאכי השרת אוכלין, דברי ר' עקיבא. אמר לו ר' ישמעאל: טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין לחם? והלא כבר נאמר (דברים ט', ט') "לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי", אלא לחם אבירים, לחם שנבלע באיברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא, שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה, וכן דרשו (שמ"ר לב, ד) ואתה מחיה את כלם (נחמיה ט', ו'), מחיה לכלם. ועליו נאמר (קהלת י"א, ז) ומתוק האור, שישירו בו באור טוב טעם והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך, ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונים מדבר אחד. ורבי ישמעאל תפשו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור, שהרי קיומם באור העליון עצמו, ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו, כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו".

הרי לנו כי המן היה מאכל ששורשו רוחני, ונפשו של עם ישראל היא שנהנתה מהרוחניות שבמאכל. והנה ידוע כי ברוחניות אין מגבלות, ובעוד שבמאכל גשמי יש טעם אחד בלבד, בדבר רוחני ניתן לטעום כמה וכמה טעמים. ומכיון

בפרשתינו (שמות ט"ז, ל"ה) "ובני ישראל אכלו את המן" - ומדויק בני ישראל דייקא, ולא הערב רב. וכן מדויק מלשון הכתוב (שם שם ט"ו) "ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא", שבני ישראל ולא הערב רב אלא היו אוכלים רק ממה שהיו ישראל נותנים להם מהפסולת שנשארה לאחר הטחינה ברחיים. ואולי אפשר לומר שבני ישראל גמלו חסד עם הערב רב ובכך היו מקיימים מצות צדקה.

והנה, הרב ישראל פלר שליט"א הגה רעיון חדש לחבר בין שני הפירושים הנזכרים, כי מצינו אצל משה רבינו שקיים מצות צדקה במדבר, וכפי שדרשו חז"ל (נדרים לח.) על הפסוק (ספר משלי כ"ב, ט): "טוב עין יבורך, כי נתן מלחמו לדל": "אמר רבי יוסי ברבי חנינא, לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך (וכו)".

הרי לנו כי משה קיים מצות צדקה "נתן מלחמו לדל" על ידי נתינה רוחנית - לימוד תורה (וכדברי התולדות אדם). ויש לומר כי גם כשקירב משה את הערב רב תחת כנפי השכינה, קיים בהם מצות צדקה.

נמצא כי עם ישראל קיימו מצות צדקה עם הערב רב בנתינה גשמית, ואילו משה קיים מצות צדקה על ידי נתינה רוחנית.

והרי הדברים ערוכים במדרש (הקדמת מדרש לקח טוב, רות): "כתיב (משלי כ"ב ט'): טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, דע שלא אמרו הנביאים החכמים שום דבר בעולם שלא רמזו משה רבינו ע"ה בתורה, משה אמר (דברים ט"ו י') נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו, בא שלמה ואמר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל ולא ידענו מהו הטבת עין' עד שאמר כי נתן מלחמו לדל".

חזינו, שע"י עין טובה, קירוב לבבות ברוחניות ובגשמיות, אפשר לקיים מצוות צדקה.

מבואר בגמרא תענית (ט) שירד המן בזכות משה ואכן משעה שמת משה שוב לא ירד המן. ושומה עלינו להבין בטעם הדבר שירד המן דווקא בזכות משה ולא בזכות אהרן או מרים?

וביאר השל"ה הקדוש (פסחים מצה עשירה דרוש השני) שהתורה נקראת על שם משה, וכמו שנאמר (מלאכי ג', כ"ב) "זכרו תורת משה", והוצרכה ירדת המן בשביל שיקבלו ישראל את התורה, וכמו שאמרו (מכילתא בשלח ויסע ב) "לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן" ועל כן ירד המן בזכות משה.

אך לאידך גיסא מצינו בגמרא (ב"מ פו:) שבשכר שנתן אברהם אבינו חמאה וחלב למלאכי השרת שבאו לבקרו, זכו ישראל למן. וכבר הקשה הריטב"א (ד"ה בשכר) שגמרא זו סותרת למבואר לעיל שירד המן בזכות משה?

וכמה תירושים מצינו באחרונים: א. המהרש"א שם מתרץ שבזכות אברהם היה יורד המן רק לזמן מועט, אלא שירד במשך ארבעים שנה בזכותו של משה. ב. היפה תואר (ב"ר מח) מיישב שבזכות משה היה יורד המן רק למקום ישוב והועילה זכות אברהם שירד המן גם במדבר מקום צייה וצלמות. ג. הבן יהוידע מבאר שהיה ראוי המן לירד לישראל בזכות אברהם אלא שבני ישראל חטאו והתלוננו על כך שהוציאום מארץ מצרים להמית את כל הקהל הזה ברעב, והיה הדין נותן שלא ירד להם המן, אך הועילה זכותו של משה רבינו שירד להם למרות שחטאו.

אולם על פי דברי השל"ה הקדוש שהזכרנו שקישר בין המן אל התורה ניתן לבאר בדרך אחרת, כפי שהזכרנו המן היו בו כל הטעמים שבעולם, ואם היה המן יורד רק בזכות אברהם היה בו רק טעם אחד, הטעם העצמי שבו. כפי שהמדרש אומר: "בחורים טעם של לחם, לזקנים טעם של דבש, ואילו לתינוקות טעם של שמן". אולם בזכות משה רבינו, שלקח את התורה והורידה לעולם, ועם ישראל מחדשים בתורה הקדושה ומוסיפים בה כל מיני טעמים, מידה כנגד מידה זכו, שגם במן יהיה טעמים נוספים ולא רק טעם אחד.

רשפי אש ט"ו בשבט:

הרה"ק ר' דוד בידרמן זי"ע שישב על כסאו של זקנו הרה"ק רבי משה מלעלוב זי"ע, הראה את כוחו הגדול ביום זה, באומרו, שחמשה עשר בשבט מסוגל לישועה. וכשם שהאילן מתברך בפירותיו, כך ישתבח האדם בפירותיו.

בשנת תרע"ו בזמן שהתחוללה המלחמה העולמית הראשונה, ערך הרה"ק רבי דוד את השולחן ביום ט"ו בשבט עם פירות ארץ ישראל, אולם אין באי, שכן מחוץ שכלה חרב ובחדרים השתוללו מגפות ומחלות שהפילו חללים רבים. והנה נפתחה הדלת וילד קטן בנו של אחד מחסידיו נכנס ומספר לו, שאביו וכל בני ביתו נפלו למשכב וקיצם קרוב. פרץ רבי דוד בבכי מר ואמר, "רבונו של עולם! שמחתי בחגה של ארץ ישראל הושבתה, אמור די לצרותינו". ומיד התאושש ובמאור פנים פנה אל הילד הוציא פרי מערימת הפירות שלפניו והושיט לו בהוסיפו "הא לך והבא הביתה ובטוח אני כי בזכות פירות חמשה עשר בשבט יזכה אביך לראות ממך פירות". ואכן המגיפה פסחה על הבית.

תפילה על האתרוג ואכילתו:

בספר בני יששכר (חודש שבט מאמר ב' אות ב') כתב שהתנא דייק בלשונו במשנה וכתב ראש השנה לאילן, לשון יחיד, לרמזו על האילן המיוחד, הוא אילן האתרוג, שבט"ו בשבט הזמן לבקש על אתרוג כשר ומהודר לכבוד חג סוכות. וז"ל: "באילן", יש לרמזו מה שקבלנו מרבתינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר יפה ומהודר, שיזמין השם יתברך בעת המצטרך למצווה. כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות, והוא כפי הזכות של כל אחר מישראל, הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה, שידמין לו השייכות לעת המצטרך את הפרי עץ הדר. והנה תפלתו תעשה פירות וזהו שרמז התנא באומרו לשון יחיד לאילן, להורות על האילן המיוחד המבואר בתורה למצוה. עכ"ל.

והבן איש חי בספרו לשון חכמים סימן ל"ו תיקן תפילה מיוחדת לכך. [אלא שלגבי יום ט"ו בשבט כשחל בשבת, נחלקו הפוסקים האחרונים האם מותר להתפלל על אתרוג בשבת, שהרי אסור לבקש על צרכיו בשבת. ונראה עכ"פ שמותר הדבר כיון שהוא לצרכי שמים].

וכן ידוע שהתבטא הרה"ק מאפטא זי"ע שידוע בחמשה עשר בשבט איזה אתרוג יהיה לו לחג הסוכות (אילנא דחיי אור הנר). וכן על הרה"ק רמ"מ מקאצק זי"ע מסופר, שפעם בט"ו בשבט הוציא מהדגים את הביצים הנקרא 'רויגין' נתנם להגביר הירש לייב כאמרו 'דערש לייב עס רויגין' שנשמע כמו 'אתרוגין', ולא הבינו כוונתו ובאותה שנה היו הדרכים משובשות בגייסות מלחמה, ולא היה אפשר להשיג אתרוגים לסוכות, והירש לייב הני"ל היה אז במרינה אחרת ועלה בירו להשיג אתרוג מהודר מאור והביאו להרה"ק מקאצק, אז הבינו כוונת הרה"ק מקאצק, שאיחל והתפלל ברמז על כך.

ובספר זכרון נפתלי מובא, שהרה"ק רבי נפתלי הירצקא מראצפערט זי"ע (תלמידו של הדברי חיים מצאנז זי"ע) היה נוהג לגמור את כל ספר התהילים ביום ט"ו בשבט להתפלל על אתרוג נאה ומהודר, ואירע לו בשנה אחת שבאמצע אמירתן הפסיקו אחד באמצע ספר התהילים, ובשנה הבאה היה האתרוג שלו מהודר רק בחציו.

ואגב נביא מעשה (הובא בספר מנוחת הנפש עמ' קצ"א), אשר פעם בא אברך אל הגה"צ רבי שמעון ישראל פאזען משאפראן זי"ע בערב יוה"כ וזעקה בפיו, שקנה אתרוג יקר במאה דולר (סכום רב בימים ההם) ועכשיו חזר והסתכל באתרוג ומצא בו פגם כלשהו. השיב לו הרב ז"ל, איני רוצה לדעת כמה שלמת בעד האתרוג אלא כמה פרקי תהילים אמרת קודם שקנית. (וכמש"כ בספר שם משמואל סוכות, תרע"ח) וז"ל: ושמענו על הקדושים בדרך שלפנינו שלא רצו לקנות אתרוג עד אחר יוה"כ"פ באמרום שלפי מסת התפילה כן מזדמן להם אתרוג נקי ובדמעותיהם מדיחין את הכתמים מן האתרוג שלהם, ויש שהי' כחם יפה ולקחו אתרוג צרור כמו שבא ממרחקים ולא ראו אותו ולא פתחו אותו כלל עד יום א' סוכות שפתחו אותו למצוה והי' נמצא תמיד הדר (ומהודר).

לעומת כן אמר הרה"ק רבי יששכר מוולברוז' זי"ע (עבודת יששכר, ליקוטים) בשם צדיק אחד, שראוי בט"ו בשבט להתפלל שיזכה בפסח למצות כשרות ומהודרות בשימור הראוי ללא כל חשש חמץ חלילה.

סגולת אכילת האתרוג:

כתב הבא"ח (שנה א' פרשת ראה סעי י"א): "... אבל קהל עדתינו אינו מצוי אצלם לאכלו קודם סוכות, ורק אוכלים אותו בט"ו בשבט שמביאים למכור, וגם אותם הקונים אתרוג לנענוע, מצניעין אותו עד ט"ו בשבט ואוכלים אותו, ואלו אין צריכים לברך שהחינו, וכו'. ע"כ. ט"ו הגה"צ רבי זוסמאן סופר זצ"ל מובא, שהיה מוהר אחר מאכל אתרוג, כי אמר, שסגולת אכילת אתרוג להשפיע כוח בפרי העץ ולזכות לאתרוג נאה בסוכות (עוללות אפרים החדש).

[ואגב ע"י בדרכי חיים ושלום (אות תתל"א) שכתב: 'יצויה (-) הרה"ק רח"א ממונקאטש זי"ע) בביתו לדקדק שלא לכבוש ולעשות אתרוג לאכול, רק אור לט"ו בשבט שאז מסוגל לזה. ע"כ].

בספר קדושת היהודי מובא בשם היהודי הקדוש מפשיסחא, שמי שיאכל אתרוג בט"ו בשבט יזכה להשלים שנתו.